

УДК 81'367:811.162.1+811.161.2

DOI: 10.31471/2304-7402-2026-23(84)-79-84

СИНТАКСИЧНИЙ СТАТУС НАЗИВНОГО УЯВЛЕННЯ І НАЗИВНОГО ТЕМИ

Оксана Корпало

*Карпатський національний університет ім. Василя Стефаника;
76000, м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57;
email: oksana.korpalo@cnu.edu.ua*

У статті розглянуто функціонально-семантичні та стилістичні особливості іменних односкладних конструкцій, зокрема різновидів номінативних структур — називного уявлення та називного теми в українській і польській мовах.

***Актуальність дослідження** зумовлена відсутністю однозначного трактування статусу називних конструкцій у сучасному мовознавстві, а також потребою уточнення їх функціональної диференціації, особливо в умовах міжмовного (українсько-польського) зіставлення та розширення сфер їх уживання в різних стилях мовлення.*

***Мета роботи** полягає у виявленні функціональних, семантичних, стилістичних та інтонаційних особливостей називного уявлення і називного теми, а також у встановленні їхніх спільних і відмінних рис в українській і польській мовах.*

***Методологія дослідження** ґрунтується на поєднанні описового, функціонального та зіставного методів. Використано також елементи контекстуального аналізу для визначення ролі досліджуваних конструкцій у художніх, публіцистичних і наукових текстах.*

***Наукова новизна** полягає в уточненні статусу називного уявлення та називного теми як різновидів сегментованих конструкцій, у виявленні їхньої функціональної неоднорідності, а також у системному зіставленні українських і польських відповідників (зокрема з еквівалентами речення та інформативами). Обґрунтовано їхню різну комунікативну природу: експресивно-образну (називний уявлення) та інформативно-організаційну (називний теми).*

***Практичне значення** роботи полягає в можливості використання її результатів у курсах синтаксису української та польської мов, у викладанні української як іноземної та польської як іноземної, а також у практиці аналізу художніх і публіцистичних текстів. Отримані висновки можуть бути корисними для укладання підручників, навчальних посібників і для подальших досліджень у галузі функціонального синтаксису.*

Ключові слова: іменні односкладні речення, називний уявлення, називний теми, сегментація, експресивність, комунікативна функція, українська мова, польська мова.

Іменні односкладні речення як спосіб називання предметів, понять, явищ, ситуацій, подій тощо належать до проблемних і донині ще не повністю вивчених однослівних висловлювань.

Серед різновидів номінативних речень розрізняють т. зв. „називний уявлення”, як-от у реченні: *Весна! Весна! Яка блакить який прозор!* (П. Тичина). Цей термін виразно акцентує на комунікативній меті цієї конструкції — констатувати наявність уявлення про предмет або явище, яке виникає у свідомості мовця і яке він бажає викликати в інших.

На думку О.М. Пешковського (автора цього терміна), називний уявлення не становить речення, оскільки не має значення самостійної одиниці і тільки разом з наступним реченням становить єдине синтаксичний ціле. Таке розуміння частково перегукується з трактуванням схожих конструкцій у польському мовознавстві, де висловлювання без особової форми дієслова вважається еквівалентами речення (*równoważnikami zdania*) чи невербальними еквівалентами речення (*niewerbalnymi równoważnikami zdania*), у які потенційно можна включити присудок, виражений особовою формою дієслова, наприклад: *Burza – Nadciąga burza або Będzie burza* [3, с.400]. Лише зрідка у полоністиці натрапляємо на виокремлення т. зв. „інформативних висловлювань” (*oznajmień informatywnych, або informatywów*), до яких не можна включити присудок в особовій формі дієслова, наприклад: *Chandra, dodupizm i poczucie klęski. Prywatny katastrofizm* (L. Турман). Інформативи повідомляють адресата про щось, зокрема про емоції адресанта («*Informatywy informują odbiorcę o jakichś treściach o emocjach nadawcy, albo o chęci nawiązania przez niego kontaktu z odbiorcą*» [5, с.285].

Інші мовознавці кваліфікують називний уявлення як особливий різновид називних речень, «бо синтаксично та інтонаційно він функціонує як окрема комунікативна одиниця» [2, с.262], як речення неповне (*zdanie niepełne*) або еліптичне (*zdanie eliptyczne*) [4, с.47].

І. Слинко, Н. Гуйванюк, М. Кобилянська вважають сегментовані структури з називним відмінком особливою формою висловлення – комунікатом. З цієї точки зору називний уявлення є темою, а наступне речення, в якому розгортається згадане, – ремою [1, с.287].

Аналіз фактичного матеріалу засвідчує, що конструкції з сегментованим називним відмінком – неоднорідні. Одні з них дають уявлення про предмет, стаючи поштовхом до роздумів (саме вони й позначаються терміном „називний уявлення”), інші ж уживаються тільки для того, щоб назвати предмети, події, явища, а не викликати емоційно підкреслене

уявлення про них (у цьому випадку маємо „словоформи називання” [1, с. 288], або (частіше вживаний термін) „називний теми”.

Основна різниця між такими конструкціями – функціональна. Так, називний уявлення не просто називає тему подальшого викладу, а ніби запрошує до участі в роздумах, викликає асоціативні спогади про названий об'єкт: *Шопена вальс... Ну, хто не грав його і хто не слухав?* (М. Рильський). Називний уявлення використовується насамперед у художній літературі як особливий стилістичний прийом. Найчастіше трапляється в монологах-роздумах ліричного характеру як у прозі, так і в поезії, наприклад: *Дорога! Як багато вона може розповісти допитливому серцю, навіяти і радість, і журу, воскресити в пам'яті давні перекази і бувальщини...* (І. Цюпа); *Карпати... Млиста давнина при цьому слові вирина* (М. Рильський). У польській традиції такі конструкції виконують ті самі функції: виділяють ключові поняття, виражають експресивність [5, с. 47], наприклад: *Dom. Matka. Dzieciństwo* (О. Tokarczuk); *Wojna. Śmierć. Głód* (G. Herling-Grudziński).

Аналізуючи використання таких конструкцій мовознавці зауважують, що якщо до 50-х рр. ХХ століття вони служили в основному високому стилю, надавали мовленню урочистості, то приблизно з середини 50-х років ці структури широко використовуються не тільки в художніх текстах, а й у публіцистиці, зокрема в заголовках, і, як правило, супроводжуються подальшим запитанням. Наприклад: *Сільська лікарня. Яка вона?* (газета "Галичина"); *Переяслав: правда і міфи* (газета "Експрес"); *Warszawa. Miasto wielu kontrastów* (Gazeta "Wyborcza"). Саме такі конструкції дістали назву „називний теми”.

Називний теми, як і називний уявлення, використовується з метою привернути увагу читача чи слухача. Однак експресія виражена в них набагато слабше. Їх легко можна замінити кореферентними структурами. Пор.: *Всесвіт. Що ми знаємо про нього?* і *Що ми знаємо про Всесвіт?* Вислови з таким називним відмінком не передбачають парадигматичних змін. Натомість називний уявлення легко перетворюється на звертання у формі кличного відмінка [3, с.288].

Таким чином, основна функціональна різниця між називним уявлення і називним теми полягає в тому, що перший має специфічне художнє забарвлення, характеризується підвищеною експресією, психологізмом, підтекстом; другий використовується для привернення уваги читача і для дохідливої подачі інформації, причому не тільки в публіцистиці. О. М. Пешковський виділяє так званий "лекторський" називний, який використовується з метою виділити тему і тим самим полегшити її сприйняття в наступному реченні, тобто думка подається в два прийоми. У польській традиції такі конструкції розглядають як засіб актуалізації теми (*śriodki aktualizacji tematu wypowiedzi*), як еліптичні експресивні

структури у публіцистиці чи в популярно науковому стилі, наприклад: *Język. Jak go uczymy? Historia. Co o niej powinniśmy wiedzieć?* [4, с.47].

З функціональними особливостями пов'язані й інші властивості таких структур: лексичне наповнення, інтонація та пунктуація. У конструкціях з називним уявленням, в порівнянні з називним теми, частіше використовується абстрактна лексика, наприклад, т.зв. поетизми (щастя, доля, весна, пам'ять тощо); власні назви, зокрема імена відомих осіб (в таких випадках слово не просто називає людину, а викликає певні асоціації, створює образ), а також конкретні назви, в семантиці яких відбуваються певні зміни у зв'язку з сегментацією. Наприклад: *Пам'ять... Пам'ять... Де ж твоя луна?* (Л. Талалай). *Щастя! Воно прийшло, як завжди, неждано-негадано* (Олесь Гончар). *Шовкун! Хороший милий Шовкун з підв'язаною цокою! Як вона раніше не помічала, що в нього таке симпатичне обличчя, такі добрі, лагідні очі!* (Олесь Гончар); *Miłość. Czytym ona właściwie jest ?* (Cz. Miłosz); *Mickiewicz. Jak dziś go czytamy ?* (О. Tokarczuk)

У конструкціях з називним теми частіше використовуються конкретні назви: *Комп'ютер у школі: диктатор чи помічник ? Komputer w szkole: potwór czy zagrożenie ?* (з газети).

Суттєва різниця між називним уявленням і називним теми і в інтонації. У класичних випадках називний уявлення вимовляється з незавершеною інтонацією, наголошений голосний розтягується, інтонацією виражається експресія. Своєрідний тембр вимови називного уявлення називають замисленим. На письмі такій інтонації найчастіше відповідають три крапки: *Степи перекопські... Мабуть, нема іншого такого місця на планеті, де тіло землі було б так густо насичено металом війни* (Олесь Гончар). *Сніги... Сніги.. Так скоро землю вкрили. Під ними гори думають своє* (С. Пушик). *Розкішний степ... Убогі села... Це ти, мій краю чарівний?* (Г. Чупринка). *Pamięć...Gdzie ona się podziela ?* (М. Dąbrowska).

Схвильованість висловлювання, його емоційна насиченість позначається на письмі знаком оклику, який наближає інтонацію цієї конструкції до окличних речень. Наприклад: *Весна! Скільки свідчень про неї, ознак* (І. Нехода); *Син! Дванадцять років йому, а вже біжить на поміч* (М. Стельмах); *Miłość! Oto wielka siła, która porusza światem* (Н. Sienkiewicz).

Називний уявлення може відділятися від наступного речення і з допомогою знака питання, який активізує уяву читача, викликає в ній образ предмета, про який ітиметься далі, задає тему. Наприклад: *А овечата? Подивився аж сміх бере* (Л. Глібов). *А барвінок? Барвінок хрещатий? Притоптаний коло тину, засихає, в'яне* (П. Тичина); *Człowiek? Największa zagadka natury* (Cz. Miłosz).

Рідше після називного уявлення використовується тире і двокрапка: *Аероплани й усе довершенство техніки – до чого це, коли люди один одному в очі не дивляться?* (П. Тичина). Нечасте використання тире і двокрапки пояснюється тим, що конструкції з такими розділовими знаками мають перехідний характер: із граматично самостійних частин складного цілого до однієї синтаксичне одиниці – складного речення.

Називний теми не має такого, як називний уявлення, специфічного інтонаційного малюнка. Його інтонація швидше нагадує інтонацію називного речення – пониження тону, завершеність звучання, нейтральність інтонації, не така довга пауза, як після називного уявлення. Тому на письмі найчастіше вживаним розділовим знаком є крапка. Останнім часом у заголовках наукових статей з називним теми активізувалося використання двокрапки. Наприклад: *Грамматичні категорії української мови: когнітивний аспект; Обряди і стани переходу: літературний та біографічний модуси М. Черемшини* (див. Прикарпатський вісник наукового товариства ім. Шевченка. Слово. 21(77). Івано-Франківськ, 2025).

Таким чином, обидві конструкції – називний уявлення і називний теми – безумовно, експресивні. Основою їх експресії є сегментація. Однак у називних уявлення експресивність більша, що пояснюється насамперед їх функціональною різницею, стилістичними особливостями. Це позначається на лексико-семантичних засобах вираження називного відмінка, впливає на інтонацію і пунктуацію.

Як називний уявлення, так і називний теми, хоч і вживається окремо, не є самостійним реченням. Як правило, називний відмінок у називному уявлення продубльовується в наступному реченні тим чи іншим його членом, найчастіше вираженим займенником (*щастя – воно, дорога – вона, Карпати – при цьому слові, війна – ось до чого тощо*). За спостереженнями вчених, сегментові конструкції з називним відмінком пройшли такий шлях: усне розмовне мовлення – художній стиль – публіцистичний стиль – науковий стиль.

Література

1. Слинько І.І., Гуйванюк Н.В., Кобилянська М.Ф. Синтаксис сучасної української мови. Проблемні питання. К.: Вища школа, 1994. 661с.
2. Сучасна українська літературна мова: Синтаксис / За ред. І. К. Білодіда. К.: Наукова думка, 1972. 512с.
3. Bał P. Gramatyka języka polskiego. Warszawa, 2010. 508 s.
4. Kallas K. O zaniach „Noc”, „Cisza”, „Mgła”// Zeszyty naukowe UMK, 25. Toruń, 1967. S.45-53.
5. Strutyński J. Gramatyka polska. Kraków, 2000. 363 s.

SYNTACTIC STATUS OF THE NOMINATIVE OF PRESENTATION AND THE THEMATIC NOMINATIVE

Oksana Korpalo

*Vasyl Stefanyk Carpathian National University;
57 Shevchenko St., Ivano-Frankivsk, 76000, Ukraine;
email: oksana.korpalo@cnu.edu.ua*

The article examines the functional-semantic and stylistic features of nominal one-member constructions, in particular the varieties of nominative structures — the nominative of representation and the nominative of theme in the Ukrainian and Polish languages.

***Relevance of the study** is обусловлена the lack of a unified interpretation of the status of nominative constructions in modern linguistics, as well as the need to clarify their functional differentiation, especially in the context of Ukrainian–Polish contrastive analysis and the expansion of their use across different functional styles.*

***Aim of the study** is to identify the functional, semantic, stylistic, and intonational features of the nominative of representation and the nominative of theme, as well as to determine their common and distinctive characteristics in Ukrainian and Polish.*

***Methodology** is based on a combination of descriptive, functional, and contrastive methods. Elements of contextual analysis are also employed to determine the role of the analyzed constructions in literary, journalistic, and academic texts.*

***Scientific novelty** lies in уточненні the status of the nominative of representation and the nominative of theme as types of segmented constructions, in revealing their functional heterogeneity, and in providing a systematic comparison of Ukrainian and Polish equivalents (in particular, with sentence equivalents and informatives). Their different communicative nature is substantiated: expressive and imagery-based (nominative of representation) versus informative and organizational (nominative of theme).*

***Practical significance** of the study lies in the possibility of applying its results in courses on Ukrainian and Polish syntax, in teaching Ukrainian and Polish as foreign languages, as well as in the practice of analyzing literary and journalistic texts. The findings may also be useful for compiling textbooks and teaching materials and for further research in functional syntax.*

***Key words:** nominal one-member sentences, nominative of presentation, thematic nominative, segmentation, expressiveness, communicative function, Ukrainian language, Polish language.*